

עורכים: ד"ר יוגב אלבז, ד"ר תום שרון

כרך 15, גיליון מס' 3, 20 במרץ 2025

השפעת המלחמה על הכלכלה הפלסטינית: הסחר הישראלי-פלסטיני ועבודה של פלסטינים בישראל

יצחק גל*

מבוא

המלחמה שהחלה ב-7 אוקטובר 2023 (להלן מלחמת "חרבות ברזל") מסוקרת בעיקר בהיבטיה הביטחוניים, אך יש לה גם היבטים כלכליים מהותיים. מאמר זה עוסק בהשפעת המלחמה על הסחר הישראלי – פלסטיני והעבודה של פלסטינים בישראל, שני עמודי התווך המחזיקים את הכלכלה הפלסטינית השברירית.

הסחר הישראלי – פלסטיני: רקע והיבטים ייחודיים

הכלכלה הפלסטינית שלובה עמוק בזו הישראלית. כתוצאה מכך, הרשות הפלסטינית (הרש"פ) היא אחת משותפות הסחר המובילות של ישראל. בשנים הקודמות למלחמת "חרבות ברזל", הרש"פ הייתה השוק השני בחשיבותו בעולם לייצוא הסחורות של ישראל (אחרי ארה"ב). היקף הייצוא לרש"פ היה גבוה מסך יצוא הסחורות של ישראל לסין (כולל הונג קונג) ולהודו גם יחד. משקל גבוה זה של הרש"פ בסחר הישראלי נובע מכך שישראל היא שותפת הסחר הכמעט בלעדי של הרש"פ. בשנים אלו השוק הישראלי קלט 97% מכלל הייצוא הפלסטיני וסיפק 75% מכלל הייבוא הפלסטיני. מעבר לכך, כמעט כל הרבע הנותר של היבוא הפלסטיני, שמקורו משווקים שאינם ישראל, מגיע דרך

* יצחק גל הוא חוקר במרכז משה דיין. עוסק במחקר של הכלכלה ועולם העסקים הפלסטיני והערבי וביחסי הסחר והכלכלה שבין ישראל לשכנותיה הערביות. יועץ לגופי ממשל, עסקים וארגונים בינ"ל בתחומים הנ"ל.

נמלי הים והאוויר של ישראל. לפיכך, הרש"פ תלויה באופן מוחלט בישראל גם ביבוא שלה, בדומה לתלות המוחלטת בישראל ביצוא.¹

בהתאם להסדרים שנקבעו בפרוטוקול פריס משנת 1994 (הנספח הכלכלי של "הסכמי אוסלו"), שתי הישויות – מדינת ישראל והרש"פ – פועלות בתוך מעטפת כלכלית משותפת. מעקרון מנחה זה נגזרו הסכמים והסדרים בכל ההיבטים והתחומים של החיים הכלכליים – מטבע, גביית מיסים ומכסים (על היבוא הפלסטיני ממדינות אחרות), תחבורה, תדרי תקשורת ועוד.

הסחר שבין ישראל לרש"פ מתנהל תחת משטר של "איחוד מכס" (customs union) אשר הוסכם בפרוטוקול פריס, שמשמעותו: (1) הסחר בין שטחי הרש"פ (כולל רצועת עזה) לבין ישראל מתנהל כסחר פנים, הווה אומר ללא מכסים או הגבלות מכסיות אחרות; (2) הסחר הפלסטיני מול שאר השווקים בעולם מתנהל על פי הסדרי המכס ושאר הסדרי סחר החוץ של ישראל.

"סחר רשום", "לא רשום" ו-"לא פורמלי"

אחת ההשלכות של משטר סחר זה היא שהסחר של ישראל עם הרש"פ מתועד באופן חלקי. על פי בדיקות והערכות שונות, "הסחר הרשום" מהווה כשליש בלבד מההיקף הכולל של הסחר בפועל בין ישראל לרש"פ (תרשימים 1.1 ו-1.2).²

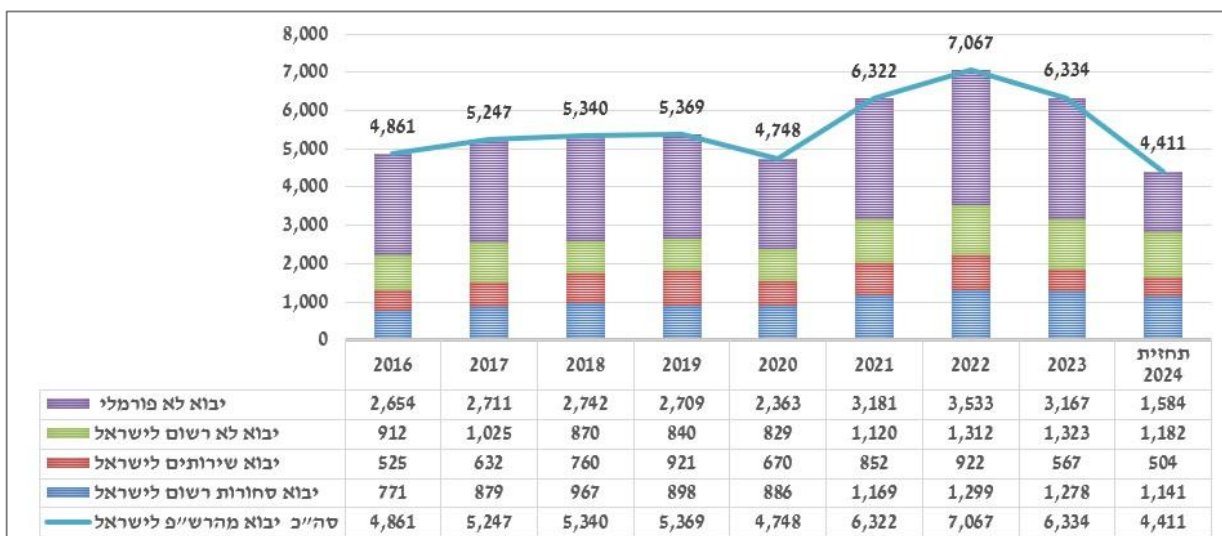
שני השלישים האחרים של הסחר מתחלקים בין סחר פורמלי לגיטימי שאינו רשום, אך מהווה חלק מהכלכלה הפלסטינית הפורמלית, לבין "סחר לא פורמלי", המהווה חלק של הכלכלה הלא פורמלית ברש"פ ("כלכלה שחורה"). על פי האומדנים לשנת 2022, שני מרכיבים אלו של הסחר ("הלא רשום" כולל סחר בשירותים בצירוף "הלא פורמלי"), הסתכמו בכ-13 מיליארד דולר לשנה, בהשוואה לסחר רשום של כשישה מיליארד דולר בשנה (תרשימים 1.1 ו-2.1).

ההיקף הכולל של הסחר (הרשום, יחד עם "הלא רשום" וכן "הלא פורמלי") גדל בהתמדה בשנים האחרונות (עד אוקטובר 2023) – גידול מצטבר של שליש בין השנים 2018-2019 לשנת 2022.

¹ מתוך **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה** (למ"ס), "סחר חוץ, ארצות הסחר – יבוא ויצוא כולל יהלומים, לוח ד-1". הסחר הפלסטיני עם ישראל על פי הניתוח המוצג בתרשימים 1.1 ו-2.1 ובהערות לתרשימים.

² *International Monetary Fund (IMF)*, "West Bank and Gaza: Selected Issues," September 13, 2022, p.7; Yitzhak Gal, "Demand for Foreign Movement through Commercial Crossing Points between Israel and the West Bank" (unpublished study, prepared for an international aid agency and an Israeli governmental body, 2010).

תרשים 1.1: היבוא לישראל מהרש"פ (כולל לא רשום ולא פורמלי), 2016 - 2024
(מיליוני דולר, סחורות ושירותים)

תרשים 1.2: היצוא מישראל לרש"פ (כולל לא רשום ולא פורמלי), 2016 - 2024
(מיליוני דולר, סחורות ושירותים)

מקורות והערות: חושבו על ידי המחבר מתוך השנתונים הסטטיסטיים של משרד הכלכלה הפלסטיני, וכן תוך שימוש במתודולוגיה ובניתוח של קרן המטבע הבינלאומית לגבי הסחר הלא מתועד והכלכלה הלא פורמלית ברש"פ.³

³ *Palestine Central Bureau of Statistics (PCBS): Foreign Trade Statistics, Annual Time Series; Balance of Payments Statistics Annual Time Series; National accounts Statistics at current prices, Annual Time Series; Balance of Payments Statistic, Quarterly Time Series; and IMF, West Bank and Gaza, "selected Issues" (September 13, 2022), pp. 7-11.*

פער מבני גדול לטובת ישראל בסחר הישראלי-פלסטיני

הסחר בין ישראל לרש"פ מאופיין בפער גדול מאוד, לטובת ישראל. ערב פרוץ מלחמת "חרבות הברזל" ב-7 אוקטובר 2023, היצוא הישראלי לרש"פ היה גדול בכמישה מיליארד דולר לשנה מהיבוא הישראלי מהרש"פ (נתוני 2022) – שווה ערך לרבע מהתמ"ג הפלסטיני. הפער לטובת ישראל נובע מהתלות המבנית של כלכלת הרש"פ בישראל. קרוב לשלושה מיליארד דולר מייבוא הסחורות של הרש"פ מישראל מורכב מסוגי מוצרים שהרש"פ נאלצת לייבא מישראל בהיעדר תשתיות בסיסיות (חשמל, אספקת מים וכד'), היעדר תעשיות ייצור בסיסיות (מלט, תערובות להזנת בעלי חיים ועוד), או הסדרים המחייבים את הרש"פ לרכוש מוצרים ספציפיים בישראל (מוצרי דלק וגז). כך גם בתחום סחר השירותים. היעדר תשתיות מחייב את הרש"פ להשתמש בישראל כספק של שירותים בסיסיים כמו תחבורה ולוגיסטיקה (שימוש בנמלים הישראליים), תקשורת ועוד. בשורה התחתונה, בנייתו לשנת 2022 (לוח 1), קרוב לשלושה מיליארד דולר מתוך פער של כמישה מיליארד דולר נבעו מהגורמים המבניים הנ"ל.

לוח 1: פריטים בולטים ביבוא הסחורות של הרש"פ מישראל 2022
(מיליוני דולר, "יבוא רשום")

פריט	יבוא 2022	אחוז מסה"כ היבוא הרשום
מוצרי דלק	1,141	24%
חשמל	685	14%
גז מסוגים שונים	152	3%
מזון לבעלי חיים	493	10%
מלט	117	2%
מים (מי ברז)	91	2%
סה"כ הנ"ל	2,679	56%
שאר היבוא הרשום	2,071	44%
סה"כ יבוא סחורות רשום	4,750	

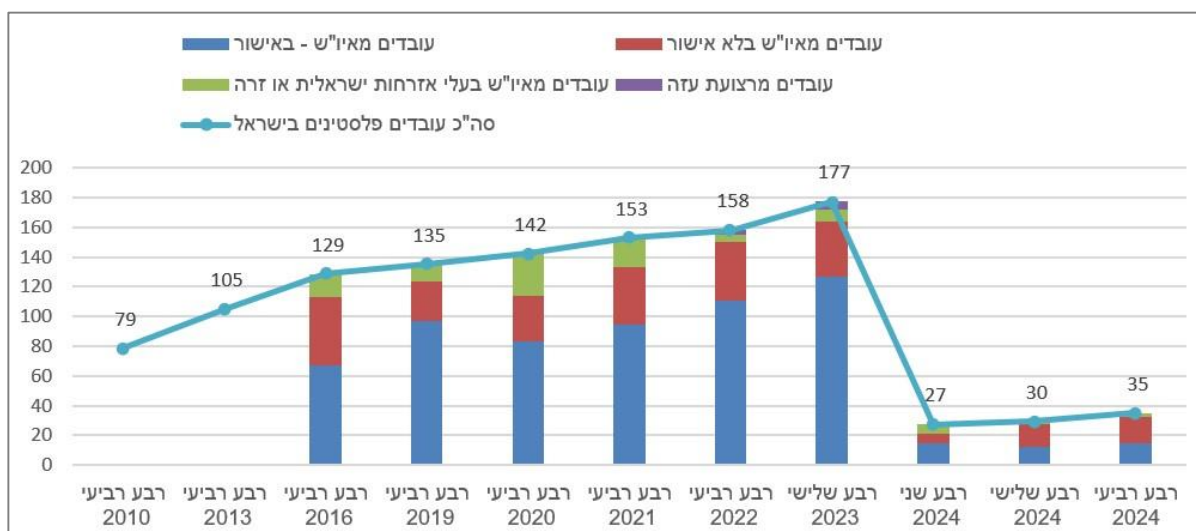
מקור: PCBS, [Foreign Trade Statistics database](#)

עובדים פלסטינים בישראל – תמונת מצב ערב מלחמת "חרבות ברזל"

עבודה של פלסטינים בישראל הפכה בעשור החולף לגורם חשוב ביותר בכלכלה הפלסטינית. מספר העובדים הפלסטינים בישראל הוכפל בין השנים 2010 ל-2023 (עד אוקטובר), אך ההכנסות של עובדים פלסטינים בישראל גדלו בקצב מהיר הרבה יותר. זאת, כיוון שגם השכר הממוצע לעובד

עלה בתלילות במהלך תקופה זאת.⁴ סה"כ ההכנסות מעבודה בישראל, כפי שהן משתקפות במאזן התשלומים של הרש"פ, גדל בתקופה זאת פי שישה – מכ-700 מיליון דולר ב-2011 ל-4.3 מיליארד דולר בשנה ב-2022.⁵

תרשים 3.1 : מספר העובדים הפלסטינים בישראל ובישובים הישראלים בשטחי איו"ש (אלפי עובדים)

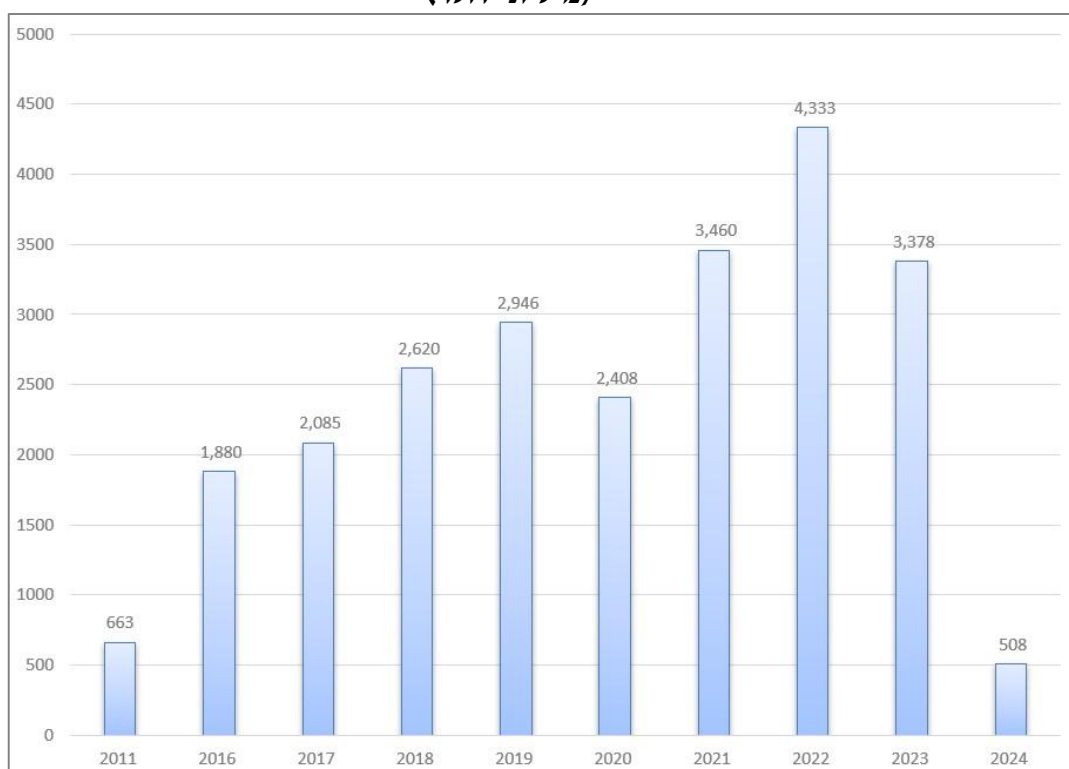

מקור : PCBS, Quarterly Labor Force Survey, Table 17, 21, , 27 (in different years)

⁴ הכנסה חודשית ממוצעת לעובד פלסטיני בישראל כמעט והוכפלה בין 2010 ל-2023 – ממוצעת פחות מ-3,300 שקלים לחודש ב-2010 (רבעון שלישי) ל-6,050 שקלים ב-2023 (רבעון שלישי). חושב לפי שכר ממוצע ליום מוכפל במספר ממוצע של ימי עבודה בחודש, מתוך : PCBS, Labor Force Survey, Quarter 3 2023, Table 28 לעומת PCBS, Labor Force Survey, Quarter 3 2010, Table 33.

⁵ PCBS, Balance of Payments Statistic, Quarterly Time Series.

**תרשים 3.2 : הכנסות עובדים פלסטינים בישראל 2016 - 2024
(מיליוני דולר)**

מקור : PCBS, Balance of Payments Statistics

תרומת הסחר עם ישראל והכנסות העובדים הפלסטינים בישראל ליציבות הכלכלית – חברתית

באיו"ש

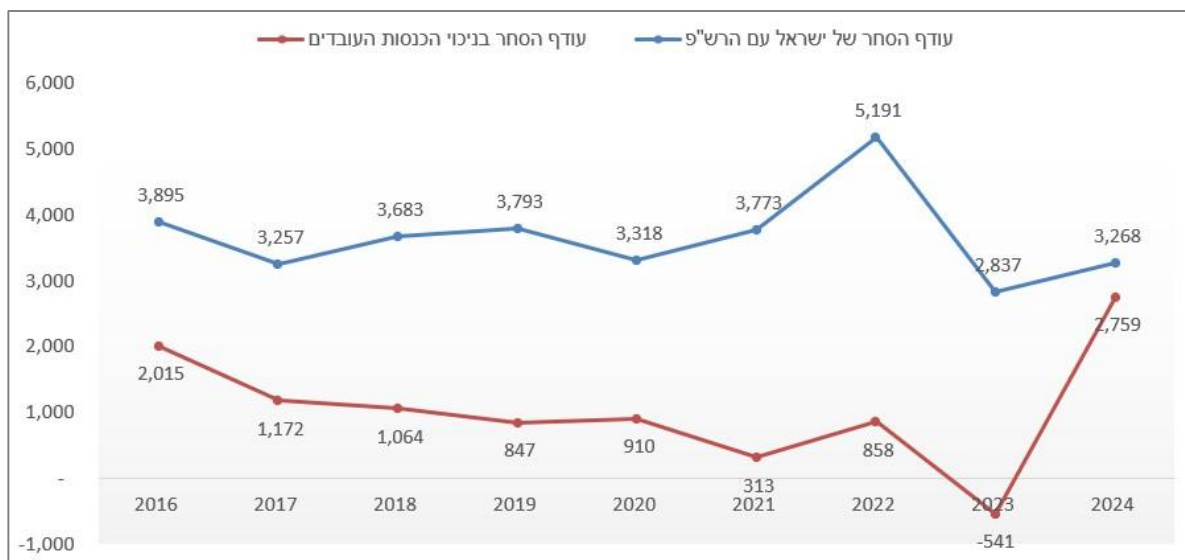
בשנים האחרונות, עד פרוץ מלחמת "חרבות ברזל", ההכנסות של העובדים בישראל כיסו כמעט באופן מלא את הגירעון בסחר הסחורות והשירותים של הרש"פ עם ישראל. ב-2022, הכנסות העובדים צמצמו את הפער מחמישה מיליארד דולר לכמיליארד דולר וב-2023, עד אוקטובר, כיסו את הפער לחלוטין. בכך אפשרו לקיים רמה גבוהה של יבוא חיוני – הן לפעילות הכלכלית והן לרמת המחיה של משקי הבית.

ההכנסה החודשית הממוצעת של עובד פלסטיני בישראל הייתה כמעט כפולה מההכנסה של עובד בגדה המערבית וגדולה יותר מפי חמישה מאשר ברצועת עזה.⁶ לפיכך, למרות שהעבודה בישראל סיפקה 20% מהתעסוקה של תושבי הגדה המערבית (170 אלף מקומות עבודה בישראל מתוך תעסוקה כוללת של 868,000, ברבעון השלישי של 2023), משקל העבודה בישראל מכלל ההכנסות

⁶ הכנסה חודשית ממוצעת ב-2023 (רבעון שלישי) : עובד פלסטיני בישראל – 6,050 שקלים, עובד בתוך הגדה המערבית – 3,238 שקלים, עובד ברצועת עזה – 1,144 שקלים. חושב לפי שכר ממוצע ליום מוכפל במספר ממוצע של ימי עבודה בחודש, מתוך : PCBS, Labor Force Survey, Quarter 3 2023, Table 28.

מעבודה של משקי הבית הפלסטיניים בגדה המערבית היה למעלה מ-30%. כאשר מצרפים לכך את התרומה של הסחר עם ישראל, ניתן להעריך כי סדר גודל של חצי מההכנסות של משקי הבית בגדה המערבית נבעו מהסחר עם ישראל ומההכנסות של העובדים הפלסטיניים בישראל.

תרשים 4: תרומת הכנסות עובדים פלסטינים בישראל לאיזון העודף בסחר של ישראל עם הרש"פ 2016 - 2024 (מיליוני דולר)

מקור: תרשימים 1.1, 1.2, 3.2

השפעה הכלכלית של המלחמה

מלחמת "חרבות ברזל" גרמה פגיעה ישירה קשה בארבעה היבטים מרכזיים של הכלכלה באיו"ש: הסחר עם ישראל, הכנסות עובדים פלסטינים מעבודה בישראל, היציבות הפיסקאלית של הרש"פ והיציבות של מערכת הבנקאות הפלסטינית. להתפתחויות אלו הייתה השפעה נגזרת קשה הן על המדדים המקרו-כלכליים העיקריים והן על היציבות הכלכלית-חברתית באיו"ש.

הפגיעה בסחר ובהכנסות מעבודה בישראל

המלחמה פגעה באופן קשה במיוחד בסחר הלא רשום והלא פורמלי (אשר היוו כשני שלישים מכלל הסחר הישראלי-פלסטיני). סחר זה נחתך ב-2024 כמעט בחצי. הגורם העיקרי לכך היו הגבלות תנועה – במיוחד הגבלות על כניסה של אזרחי ישראל הערבים לשטחי איו"ש, וכן הגבלות תנועה בתוך איו"ש. הסחר הרשום, המתנהל בעיקרו דרך מעברי סחורות מוסדרים, נפגע באופן קל יותר – ירידה של קרוב ל-20%. בסה"כ, הסחר הפלסטיני עם ישראל צנח ב-2024 בכ-40% בהשוואה ל-2022 (תרשימים 1.1 ו-1.2).

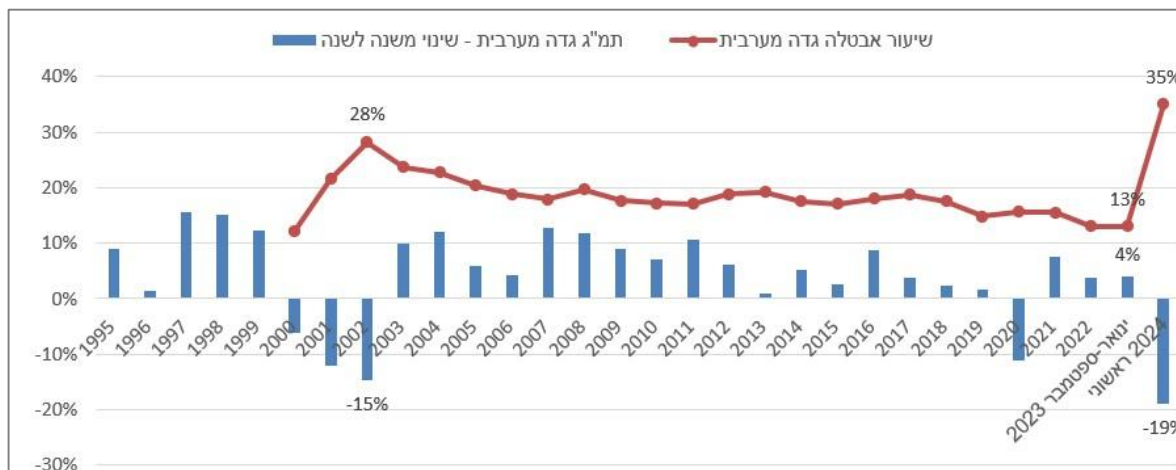
מספר עובדי איו"ש בישראל (באישור וללא אישור) צנח מכ-170 אלף ברבעון השלישי של 2023 לכ-30 אלף (בממוצע לשנת 2024. הכנסות העובדים בישראל ירדו מכ-3.4 מיליארד דולר ב-2022 לכ-500 מיליון דולר ב-2024 (תרשימים 3.1 ו-3.2).

השפעה נגזרת על הפעילות הכלכלית, ההכנסות ורמת המחיה של משקי הבית באיו"ש

הסחר עם ישראל חיוני לפעילות התקינה של התעשייה, הבנייה ושאר ענפי המשק באיו"ש. נתונים ראשוניים מצביעים על ירידה של סביב 40% בכוח הקנייה, לצד ירידה של 25% - 40% בפעילות של ענפי משק שונים.⁷ הירידה בכוח הקנייה משקפת את עוצמת הפגיעה בהכנסות של משקי הבית, בחישוב ממוצע. אולם, עבור חלק נכבד ממשקי הבית ברמות ההכנסה הבינונית והנמוכה או משפחות שהמפרנס הראשי שלהן עבד בישראל, הפגיעה בהכנסה הייתה בשיעור גבוה יותר, עם משמעויות הרסניות לרמת המחיה של משקי הבית הללו.

על פי הנתונים המקרו-כלכליים הראשוניים של שנת 2024, שנה זאת הייתה כנראה הקשה ביותר לכלכלת הגדה המערבית מאז 1967. התמ"ג של הגדה המערבית צנח בכ-20% (במחירים קבועים), ושיעור האבטלה זינק ל-35% (תרשים 5). הרעה זאת חמורה יותר מאשר בשנת השפל הקשה ביותר של האינתיפאדה השנייה (שנת 2002) ובפער ניכר עוד יותר מול שנת משבר הקורונה (2020).⁸

תרשים 5: הגדה המערבית - שיעור שינוי שנתי של התמ"ג ושיעור האבטלה 1995 - 2024 (גידול / קיטון של התמ"ג משנה לשנה במחירים קבועים)

מקור: PCBS Statistical Database, 2024 – PCBS preliminary estimates

⁷ "משרד הכלכלה: בצל המלחמה, כוח הקנייה בגדה המערבית ירד לכ-40%" [ערבית], אל-אקטצאדי, 5 באוגוסט 2024; World Bank, "Impacts of the Conflict in the Middle East on the Palestinian Economy," December 2024, p. 5; PCBS, "The Performance of the Palestinian Economy for 2024, and Economic Forecasts for 2025," December 31, 2024.

⁸ ברבעון הרביעי של 2024 נרשם שיפור מסוים. שיעור האבטלה ירד לכ-30%. PCBS, Labor Force Survey, Quarter 4 2024, Table 2.

סיכום

התמונה המשתקפת על פי שני האינדיקטורים המקרו-כלכליים הראשיים הללו (תמ"ג ותעסוקה) תואמת את ההרעה שתוארה לעיל בתחומי הסחר, וכן ההשפעה הקשה על הכנסות משקי הבית ורמת המחיה של האוכלוסייה. כאשר מצרפים לכך את העלייה בסיכונים ליציבות הפיסקאלית וליכולת התפקוד של הרש"פ וכן ליציבות של המערכת הבנקאית, מתקבלת תמונה מדאיגה.

תמונה זאת אינה מפתיעה. היא התממשות של הסיכונים ליציבות הכלכלית והחברתית הנובעים מהתלות הכלכלית הקיצונית בישראל. סיכונים אלו ידועים והוצגו שוב ושוב, בהרחבה ובפירוט, בדו"חות של גורמים בינ"ל העוקבים אחר הכלכלה הפלסטינית, וכן במאות פרסומים, מאמרים ועבודות ייעוץ לאורך העשורים האחרונים.

השגת יציבות כלכלית וחברתית, המהווה תנאי הכרחי גם ליציבות פוליטית וביטחונית בת קיימא, מצריכה שינוי בסיסי במערכת היחסים הכלכלית הישראלית – פלסטינית. הפחתה משמעותית של התלות הכלכלית בישראל ומתן אפשרות להתפתחות של מנועי צמיחה פלסטיניים עצמיים, תשתיות כלכליות ופיתוח קשרים כלכליים עם שותפי סחר נוספים – בראש ובראשונה מול העולם הערבי.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.